

Рябокляч В.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

ЯВИЩЕ ПЕРЕОДЯГАННЯ: НА ЗЛАМІ ЦІННОСТЕЙ

У статті розглядаються гендерні процеси, які передаються засобами мистецького втілення, обираючи таку форму, як комічне. Аналізуються декілька аспектів розгляду комічного та робиться висновок щодо недостатності власне такого підходу. Комічне не передає, а швидше ретушує сутність гендерних процесів. Обрання ж комічного виразником певних тенденцій може розглядатись як спроба закріпити гендерну нерівність. Проте водночас такий вибір є свідченням того, що комічне – це останній прихисток застарілих цінностей.

Ключові слова: *переодягання, комічне, мистецтво, цінності, гендерна рівність.*

Рябокляч В.

Кандидат философских наук, доцент кафедры философии и социально-политических наук Полтавского национального технического университета имени Юрия Кондратюка

ЯВЛЕНИЕ ПЕРЕОДЕВАНИЯ: НА ИЗЛОМЕ ЦЕННОСТЕЙ

В статье рассматриваются гендерные процессы, которые представлены такой формой искусства, как комическое. Анализируются несколько аспектов комического и делается вывод о том, что такой подход не достаточен. Комическое не передает, а скорее ретуширует сущность гендерных процессов. Выбор комического как формы выражения некоторых тенденций может рассматриваться как попытка закрепить гендерное неравенство. В то же время, выбор комического свидетельствует о том, что комическое – последнее прибежище устаревших ценностей.

Ключевые слова: переодевание, комическое, искусство, ценности, гендерное равенство.

Ryaboklyach V.

PhD Philosophy, Associate Professor, department of philosophy and social and political disciplines of Poltava National Technical University named in honour J.Kondratyuk

AT BREAKPOINT OF VALUES: THE PHENOMENON OF DISGUIISING

The viewpoint – according to which theatrical disguising of males in female clothes aims primarily at comical purposes and the rest of its aspects either to be considered on the background of the subject or not to be taken in consideration at all – is well developed in Ukrainian and overseas bibliography (e.g. it is shared by Gilles Deleuze).

It is clear that such an approach has been present with the issue itself, since the phenomenon of disguising has primarily been discussed in context of the art criticism. However, I believe it is necessary to make the research area a bit wider, including in its subject field some other aspects of the problem. It is necessary because the research of the phenomenon of disguising from the point of reaching the comic effect may answer to question «how» it can be reached, but considering the possibility of this aspect of the issue we will be unable to answer question «why» it does appear. In other words, something stimulates males to disguise as females. I may state an assumption that in such a manner males do not try to make fun of females and their clothes – there is nothing comical at all – but to find in social behaviour of females that which is being rather not provocative but contradicting rational masculine vision of the female status in society.

Therefore, I thin possible to specify in the study of the phenomenon of male disguising in female clothes a few social aspects, including the socio-political one.

I suppose that the expression means of the phenomenon is the art. The art is not only capable of the most adequate expression of implicit or concealed tendencies of the phenomenon development but, to a certain extent, the art overtakes the real development of situation. Concerning the disguising of males in female clothes, the overtaking consists in expressing of care or anxiety they feel about the gradual lost of which seemed inviolable: social status of the head of the family, unquestioned authority, etc. Females themselves, simultaneously, having undertaken the first steps to change their status, are not sure they have been acting aright. From this comes indecision, partial decisions, which become the object of ironical (or sarcastic) attitude of the males.

Therefore, I believe it is necessary to draw attention to this phenomenon as a breakpoint of traditional values, models of social roles, statuses and social behaviour of males and females. In this process, the disguise plays a role of social indicator, since the comical becomes the last shelter of the outdated values.

Постановка проблеми. В дослідженнях гендерних процесів відмічається значне збільшення уваги до різноманітних аспектів взаємин статей. Процеси надзвичайно різнопланові, інколи докорінно відмінні від звичних, усталених уявлень та точок зору. Переодягання розглядається як сценічно мистецький засіб досягнення комічного, проте навіть при такій постановці очевидна відповідь на питання „як”, але не „чому”. Проблема полягає в спробі знайти пояснення: чому досить широко звертаються до цього засобу, форми виразити гендерні тенденції.

Мета статті полягає в тому, щоб показати, що гендерні процеси можуть здійснюватись в різних формах і ці форми не завжди будуть виразними та наявними. Існують тенденції, процеси, які здатні проявляти, втілюватись в таких соціальних явищах, які не прямо передають сутність явища, а передають її в гротескних, комедійних формах. Найчастіше подібні тенденції передаються засобами мистецтва, адже саме мистецтво найбільш чутливе до соціальних змін. Проте засоби мистецтва ставлять за мету передачу гендерних чи інших тенденцій, а не їх аналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В мистецтвознавчих публікаціях, присвячених дослідженню комічного, тема переодягання розглядається виключно як засіб досягнення ефекту комічного. В соціально філософських дослідженнях переодягання розглядається теж як спосіб досягнення комічного. Велика увага приділяється аналізу цінностей, проте переодягання, комічне не виступає предметом дослідження в аксіології. Постмодернізм, особливо художній постмодернізм, піднімає питання прямого взаємного впливу художнього та філософського пояснення соціальної дійсності (Ж.Делез, М. Мерло – Понті).

Виклад основного матеріалу. Феномен перевдягання чоловіка в жіночий одяг з театральних сценічних міркувань, спроба до певної міри виступити чоловікам в якості жінки в 20 столітті набуває досить значної поширеності. Не можна сказати, що це явище притаманне виключно двадцятому століттю. Явище має глибокі історичні корені, досить добре

відоме. В античності в театрі чоловіки грали жіночі ролі і, відповідно, перевдягались в жіночий одяг та намагались в силу свого розуміння та вміння відтворити їх поведінку, образ мислення, зовнішній вигляд. Спробуємо виділити декілька соціальних аспектів розгляду такого явища.

Входить це явище в соціальні відносини як комедійне пародіювання (фільми «В джазі тільки дівчата», «Тутсі», американські та радянські пародисти, з'являються програма скажених бабок, «зірка» Андрія Данилко, тощо). Чоловіки актори намагаються скопіювати поведінку, зовнішній вигляд, стиль мовлення та мислення жінок. Звичайно, що логічним буде пояснення акторського пошуку засобів виразу комічного. Мабуть, якби самі акторки жінки, які працюють в жанрі комічного, спробували виразити ті ж самі діалоги, то не утворився б ефект комічного. Тобто комізм в даному випадку полягає в тому, що чоловік приміряє на себе соціальну роль, яка йому не властива, статус жінки. Проте з цього має слідувати висновок, що рольова поведінка жінки настільки відмінна від чоловічої, що сама спроба поміняти їх ролями стає комічною і викликає лише сміх (щось подібне до перевдягання у сільському клубі, тому що звичай рольової регламентації сільської громади ще досить сильний і сам факт перевдягання видається дуже комічним). Якби таке ставлення було притаманне виключно радянському, пострадянському державницькому простору (чи певній місцевості – жителям села), то можна було б віднести його до елементів общинних відносин, які збереглись завдяки потужній, добровільно сприйнятій регламентації суспільного поділу: сильний – слабкий, раціональний – чуттєвий, тощо. Проте подібні процеси спостерігаються і зараз в країнах, де борються з будь-якими проявами сексизму.

Спроби помінятися одягом, соціальними ролями жінок з чоловіками теж мали місце („Гусарська балада”, наприклад), проте не було ефекту комізму в самому перевдяганні. В наведеному прикладі цей ефект виникає тоді, коли хоробра дівчина, яка приймає виклик на дуель, непритомніє, побачивши мишку. Тобто, коли жінка в театрі чи кіно намагається

скопіювати рольову поведінку чоловіка, то ставлення до цього намагання досить поблажливе, проте не комічне. В даному випадку режисер змушений був досягти ефекту комічного, використавши інший спосіб, який розкриває, що діюча особа - дівчина, проте не тому, що вона одягла чоловіче вбрання. Отже, виникає неоднозначне сприйняття однакової поведінки в представників різної статі : смішно, коли чоловік намагається відобразити жіноче, і не смішно, коли жінка відображає чоловіче.

Щодо самого перевдягання, то це теж досить дивне явище. Виходить, що для створення ефекту комічного чоловікам досить одягти жіночий одяг, просте вбрання, не утрироване, на відміну від клоунського з велетенськими черевиками чи одягом не за розміром. Самі клоуни ніколи не обмежуються простим переодяганням, одяг має скласти враження чогось бутафорського, гротескного, задати певну тональність подальшого розгортання сценки. Виникає питання, що ж такого „неправильного” в жіночому одязі, що поява чоловіка в ньому має викликати ефект комічного? А чи справа дійсно в одязі?

Спроба жінок переодягатись в чоловічий одяг в історичному розвитку, зайняти хоч таким чином чоловічий статус у суспільстві, хай навіть тільки для виконання певної мети, досить суворо каралась, не вбачали чоловіки у такій поведінці нічого комічного, привабливого (Фріда в античності, Жанна д'Арк у середні віки). В кінці кінців двадцяте століття породило такий напрям в одязі, як „унісекс”. Здавалось би, проблема з одягом вирішилась раз і назавжди. Відтепер суспільство поблажливо ставиться до будь яких проявів виразити себе. Але, як не дивно, обидві статі не бажають відмовлятися від того, що підкреслює їх статеву ознаку. І знову з'являються спроби переодягання.

Перше, що спадає на думку, це суспільна (неусвідомлена) спроба витіснити жінку, не дати їй можливість виразити себе у відповідних сферах громадського, політичного життя. Але значна кількість „жіночих ” журналів, телевізійних програм, серіалів, навіть телевізійних каналів, книг, магазинів

ставити таку думку під сумнів. Тим більше, що є зрушення і в такій закритій сфері, як політика, де поступово, але неухильно зростає кількість жінок - політиків. Можливо, одяг має слугувати певним прикриттям чи пом'якшенням для порушення якогось соціального табу. Не варто висміювати жіноцтво безпосередньо, це образливо, тож і намагаються знайти форму, в якій моделюється поведінка, характер, соціальна роль жінки, але в трішки гротескній формі, від якої самим жінкам стало б смішно, а не образливо.

Проте з того, що саме жіноцтво обирається об'єктом подібних жартів, проглядається те, що соціальна поведінка жінки регламентується в більшій мірі, аніж поведінка чоловіка. Жінка розглядається не просто як об'єкт уваги чоловіка, а як таке явище, над яким можна та навіть і потрібно покепкувати.

Тож не можна однозначно стверджувати, що мова йде виключно про комічне, хоча те, що саме комічне лежить на поверхні явища, відразу впадає у вічі.

Іншим аспектом розгляду феномену переодягання можна визначити як протестний, який у свою чергу можна розглядати в декількох аспектах. Один з них – спроба стати на захист прав жінок, жінок як рівноправних чоловікам, тобто, як протест проти соціальних позицій чоловіків, яких задовольняє стан відносин, що уже склались, і змінювати його вони не поспішають. Тож потрібен якийсь чинник, збудник, який змусив би відмовитись від теперішнього стану. Інший – прямо протилежний, як і прихована, і не прихована спроба відстояти права чоловіків, що поступово, від однієї сфери до іншої, не просто урівнюються з правами жінок, а втрачають безумовно пануючі позиції (хоча урівнювання прав не веде автоматично до встановлення нових відносин). І справа навіть не стільки в тому, що чоловіки неохоче визнають права жінок і готові поступитись певними правами, а в більшій мірі в тому, що жіноцтво проявляє вибірковість у виборі прав та соціальних ролей. Можливо тому, що існує біосоціальний механізм надання та обрання певної варіативності поведінки. Наприклад, чоловік

зловживає алкоголем, але розлучитись з таким супутником складно, тому що є діти, сама жінка досягла зрілого віку, коли суттєво звужується вибір нової пари, тому що розлучення приведе до юридичних ускладнень – поділу майна, публічності відносин. Зрештою, невідворотній психологічний стрес. Таким же чином буде впливати виховання, освіта, місце проживання, вік, готовність до прийняття рішень і готовність нести за них відповідальність. Тож не дивно, що досить значна частина жінок обирає пасивно-очікувальну позицію, або, скажімо, не регульовано активну, коли жінки активно і відповідально виконують розпорядження керівників (частіше всього чоловіків), несучи відповідальність за виконання своєї діяльності, а не за прийняття рішень. Жінки не дуже охоче обирають роль бізнес леді (не рахуючи напівдитячих спроб відкривати циркульні, перукарні, кав'ярні, тому що це втілення рожевих мрій про безкінечні тістечка та зачіски).

Протестні прояви чоловіків більш очевидні – від побутового „мавпа з гранатою” (оцінка непередбачуваності поведінки жінки водія, хоча статистика доводить, що якраз жінки за кермом більш уважні та відповідальні, ну коли не одягають колготи, будучи за кермом на великій швидкості), до негативного сприйняття жінок на високих посадах; від підсміювання над блондинками (анекдоти, жартівливі характеристики) до жінки керівника не за її діловими якостями, а зовнішністю, сімейним станом, манерою керувати, тощо. До речі, є анекдоти про блондинок, проте немає анекдотів про блондинів, шатенів, брюнетів.

Тож не дивлячись на певний збіг виділених аспектів, все ж будемо розглядати їх як відносно окремі. Підставою цього можна вважати різні мотивації, цілі діяльності.

Проте розглянуті аспекти все ж не дають повноти відповіді на запитання, чому все ж чоловіки чинять саме як описано що підштовхує їх до цих дій. Адже виділені аспекти швидше показують як поведуть себе чоловіки, проте не розкривають причини, які зумовлюють подібні вчинки. Тому слід виділити ще один аспект проблеми: соціально-політичний. З

нашої точки зору, перевдягання слід розглядати як соціально значимий індикатор початку змін соціально- всталеного порядку. Жінки перестають задовольнятися другорядними ролями, намагаються певним чином випробувати свої сили в різних соціальних діях, щоб зрештою віднайти новий соціальний статус. Обрання комічного досить закономірне – це обережне примірювання соціальної ролі. Настільки обережне, що в ньому очевидне бажання швидше повернутись до звичної. Цим обранням мов би стверджується – це ж смішно, якщо подібне може трапитись. Стверджується і собі, і суспільству. Тож спробуємо розглянути чому обирається мистецтво для вираження таких пошуків та чому все ж слід вирізняти політичний аспект.

Коли В.Висоцький писав "Нерв" , то мав на увазі, мабуть, поетичне сприйняття, яке загострене , понадчуттєве. Це сприйняття тонко відчуває несправедливість і брехню, високі почуття і самопожертву. До певної міри буде справедливим поширити таку характеристику на мистецтво в цілому. Адже навіть в низькопробних творіннях все ж знаходить прояв (хай навіть в спотворених, утрируваних втіленнях) нервово відображення суспільних відносин.

Тому коли постає питання про те, чому переобираються чоловіки в жіноче вбрання, чому шукається певний образ саме в мистецьких образах, то відповідь цілком очікувана – це найдохідливіший, доступний усім, зрозумілий, наочний спосіб виразу не просто суспільних відносин, а певної точки їх напруги. Звичайно, можна зауважити, що точок напруги може бути досить значна кількість, суспільство постійно розвивається, тому певні конфлікти різного рівня відносин будуть мати місце. Проте є напруга, яка не виразна, вона представлена в вигляді, доступному для спостереження, проте прихована, а швидше, навіть не усвідомлена. Прихована, тому що є теми, обговорення яких у суспільстві не заохочується; теми, які не настільки очевидні, як нагальні проблеми сьогодення (можна послатись на приклади радянського кінематографу, який в кінці тридцятих років випускає на екрани

стрічки військово патріотичного змісту, в яких демонструється боєготовність радянської армії, готової до переможних битв на територіях вірогідних противників, навіть з'являються пісні про ці перемоги, а до справжніх військових подій залишається ще досить багато часу, тож було б більш логічним і далі знімати фільми про свинарок та пастухів).

Таким чином, через засоби мистецтва усе суспільство отримує сигнал (нервовий імпульс) про проблему приховану, не очевидну. Інша справа, що сигнал, спосіб повідомлення і проблема за формою можуть не співпадати. Не передбачають засоби мистецтва аналітичного розгляду, вже хоча б тому, що перед ними принципово інша мета – донести в доступній формі ідею, висвітлити проблему, винести її на загальний розгляд. З іншого боку, раз певне явище стає предметом чи засобом мистецького розгляду, то це свідчить про те, що воно стало достатньо поширеним; може бути виражене засобами мистецтва; цікаве настільки, що має привернути увагу усього суспільства, а не окремо взятої групи, кола. І, зрешті, це явище визріло настільки, що до певної міри стає зрозумілим, дещо втрачає свій характер прихованого явища, тобто здатне проявитись.

Досить часто мистецтво виступає не просто виразником суспільних, політичних подій, а воно здатне відобразити їх можливий, до певної міри, неминучий перебіг. Мистецтво здатне виявляти та виводити на всезагальний розгляд не проявлені політичні тенденції. Доречно пригадати картину, якою дуже пишався С. Далі – „Передчуття громадянської війни”. Вона була написана до кривавих подій в Іспанії і гордість митця в тому, що він спромігся правильно сприйняти, зрозуміти не виражену для інших тенденцію. З відміченого можна зробити висновок, що політичні явища, представлені як тенденції, досить сильно впливають на усю суспільну свідомість, проте відповідно, адекватно їх виразити спроможне в першу чергу мистецтво.

Звичайно, формування суспільної свідомості під впливом політичних рішень, подій, може відбуватись і цілком усвідомлено. Історичним фактом є

те, що коли Генрі Форд захопився ідеями німецького націонал - соціалізму і дозволив собі всіляку підтримку цього політичного напрямку та антисемітські висловлювання, то американські євреї знайшли досить оригінальний та ефективний спосіб впливу на мільонера. Так як більшість кінотеатрів належала їм, то перед початком демонстрації фільмів запускався невеликий ролик, в якому показувалась документальна хроніка автомобільних аварій за участю автомобілів Форда. Поступово формувалась громадська думка щодо недоречності придбання саме цих автомобілів – дуже вже часто вони потрапляли в аварійні ситуації. Звичайно, що наведені приклади не повинні вводити в оману. Завжди є досить значна кількість політичних тенденцій, які не співпадатимуть, а, навіть, можуть взаємовиключати одна одну. Майже напевне, що до певної міри усі вони будуть відобразитись в засобах мистецтва, якісь більш яскраво, інші не будуть запам'ятовано читачами чи глядачами. Проте запам'ятається той твір мистецтва, який виявився більш прозорливим, передбачення якого здійснились (майже напевне, менше буде помилок в передбаченні кровавих подій, місцевих чи глобальних потрясінь, досить пригадати скільки загалом було мирних років за усе свідоме існування людства).

Таким чином, комічне, як соціальне явище змінюється в різні століття, проте його предметом стають явища, які не перебувають під заборонаю, в тому числі політичною. З іншого боку потрібно припустити, що комічне та політика певним чином пов'язані, і політичні заборони (краще, напевно, сказати, мотиви) в мистецтві діють досить стримуюче, змушують проявлятися як тенденційні, симптоматичні явища.

Отже, жінка не сама по собі комічна, чи її одяг. Комізм виникає тому, що ідея рівності, рівноправності чоловіка та жінки у всіх сферах викликає посмішку. Тому над жінкою кепкують, що вона уже приміряла роль чоловіка, можливо дещо не дуже вдало з точки зору чоловіків, що відразу було помічено і стало якраз предметом насмішки. А якщо до цього ще трішки перебільшити ситуацію примірювання ролі чоловіка, довести її до якоїсь

межі здорового глузду, то ситуація взагалі виглядає як надзвичайно комічна. Проте це сміх швидше відчаю – чоловіки тому й намагаються покепкувати, що інші важелі уже не діючі, жінки хочуть мати те, що раніше належало виключно чоловікам. Руйнується звична система цінностей, піддається сумніву статусний розподіл, захитався авторитет чоловіка. Слово чоловіка вже не має значення закону, фізична сила чоловіка поступається витривалості та загартованості жінки. У визначеннях дослідників гендерного розвитку суспільства відмічається, що сьогоднішня у цьому відношенні можна визначити як маскулізацію жінок та фемінізацію чоловіків. Ці тенденції проявляються як поступове набуття жінками раніше виключно чоловічих соціальних ролей (утримання сім'ї, наприклад), традиційно чоловічих професій, зміна поведінки, стилю життя, моди, тощо. Наступає період зламу всталеної системи цінностей, радикальних змін в соціальному розподілі статусних положень.

Висновки. Переодягання чоловіків у жіноче вбрання, яке подається засобами мистецтва, передає тенденцію гендерних змін. Тенденцію, яка поступово трансформується в досить чіткий напрям розвитку, за яким прослідковується формування принципово нових соціальних цінностей, поступова відмова від усталених традицій ставлення до жінки як особи, не здатної до відповідальної, самостійної діяльності.

Література

1. Жиль Делез . Переговори. Санкт – Петербург. «Наука» 2004г
2. Маньковская Н.Б. Эстетика постмодернизма. – СПб : Алетейя, 2000г.
3. Мерло – Понтии Морис Знаки. – М.: Исскуство, 2001г.

REFERENCES

- 1.Zhyl Delez . Peregovory. Sankt – Peterburg. «Nauka» 2004g.
- 2.Mankovskaia N.B. Estetyka postmodernizma. – SPb : Aleteiia, 2000g.
- 3.Merlo – Pontii Moris Znaki. – M.: Isskustvo, 2001g.